

Revista de filosofie

Tomul LXV, Nr. 6/2018

REPERE BIBLIOGRAFICE

Cornel-Florin Moraru, *Atitudinea estetică în filosofia artei. Aplicații asupra esteticii lui Lucian Blaga și Merleau-Ponty*, Editura Institutul European, 2018, 282 p.

Cum ar putea fi parcurs proiectul de gândire al unui meontolog, care promite interpretarea „atitudinii estetice” prin recurs la obiectul pe care această experiență îl presupune fiind „întotdeauna un fel de ipostază a nimicului, un obiect care, deoarece nu poate fi rostit și definit rațional, rămâne într-un fel inefabil, incognoscibil, asaltat de motivații sau pasiuni inconștiente și fără un statut ontologic bine determinat” (Moraru 2018, 16)? În principiu, cu o rafinată precauție. Un asemenea proiect pleacă, întocmai ca o zidire, de la *nimic*. Fortificarea lui – cu alte cuvinte, *constituirea de sine* –, la care speră și pe care o asumă dezinvolt, este condiționată de renunțarea progresivă la toate *pre-judecățile* unui cititor atent față de raportul dintre cunoașterea științifică și cunoașterea estetică or față

de acela dintre filosofie și artă. Cornel-Florin Moraru semnează acest demers în volumul *Atitudinea estetică în filosofia artei. Aplicații asupra esteticii lui Lucian Blaga și Merleau-Ponty*, plecând de la două premise generale care fixează cadrul său de lucru.

Prima constă în recunoașterea unei acomodări a cunoașterii sensibile, inferioare față de cunoașterea rațională, la exigențele discursului filosofic al modernității, sesizând un seducător paradox al evoluției disciplinare a acestui domeniu. Dacă tradiția aristotelică a definirii omului ca ființă rațională a orientat direcția cognitivă a filosofiei, determinând-o „să ignore sau chiar să izgonească din cetate problemele referitoare la afectivitatea umană” (18), „ironia sorții face ca la mai bine de două milenii distanță, aceeași rațiune să dicteze filosofiei instituirea esteticii ca disciplină aparte, subsumată unui sistem” (18). Observația lui Cornel-Florin Moraru este aceea că pariul filosofiei moderne cu estetica eșuează: „estetica rămâne o disciplină marginală, necesară completării sistemului, dar departe de a fi necesară în sine și pentru sine” (18). *En passant*, autorul deplânge implicarea filosofilor de până la Schopenhauer în estetică mai cu seamă sub forma unei „aventuri” comise „din obligație față de rațiune decât din uimire autentică” (18). Implicit, autorul recunoaște în reflexele mentale ale filosofiei moderne o sciziune între estetică și artă, care face posibilă înțelegerea oricărui proiect estetic riguros despre judecata estetică, precum cel kantian, fără îndeplinirea condiției ca filosoful din spatele său să fie, „neapărat, cunoscător și pasionat de artă” (18). E adevărat, Kant „nu a avut acces la arta mare a vremii sale” (18), dar poate că saltul făcut de Moraru de la această speță a filosofiei moderne direct la problematica postmodernitate, menită să re poziționeze estetica față de artă, e un pas grăbit, care sacrifică evaluarea, măcar provizorie, a tradiției hegeliene și a romantismului german, pentru care arta se instituie ca domeniu al esteticii, tratând exclusiv frumosul artistic. Pe cât este de grijulie pregătirea terenului de lucru, pe care autorul urmează să pună în discuție constituirea atitudinii estetice, avertizând din timp preferințele metodologice, pe atât de neașteptată este trecerea de la orizontul estetic kantian al filosofiei moderne la statutul esteticii în postmodernitate. Desigur, Kant este preferat pentru raza de influență asupra gândirii filosofice de mai târziu a lui Merleau-Ponty, însă o asemenea concentrare nu poate trezi, din partea oricărui modernist lucid și echilibrat, decât o curiozitate rezonabilă asupra modului în care schița meontologică a hermeneuticii afective asupra atitudinii estetice, pe care Moraru o întreprinde ambițios în volumul său, ar putea cuprinde filosofia hegeliană și romantismul german, aici suspendate.

Trebuie spus însă că, în ciuda acestei treceri cu vederea, care ar fi meritat explicată, prin recurs la rațiuni fie conceptuale, fie metodologice, în numele cărora abandonul celor două dimensiuni s-a arătat a fi un compromis rezonabil, Moraru fixează o a doua premisă de lucru, binevenită pentru duminirea oricărui rezerve pe care cititorii săi le-ar putea avea asupra înțelegerii termenilor de *estetică și filosofia artei*, așa cum apar în cartea de față. Autorul impune „o distincție sistematică” între aceștia, avertizând că dacă estetica studiază „trăirea estetică și mecanismele sale ontologice ce țin de ființa omului”, filosofia artei „studiază statutul ontologic al operei de artă”, atitudinea estetică survenind, în acest context, ca o sferă comună, articulată prin mijloacele fiecărei discipline în parte. „Pe de o parte, în cazul filosofiei artei avem o cercetare din perspectiva atitudinii estetice a regiunii ontologice a obiectelor artistice și, de cealaltă parte, avem o cercetare din perspectiva atitudinii estetice a regiunii ontologice a umanului” (16). Dubla zodie a atitudinii estetice în registrele ontologice ale esteticii și filosofiei artei este ceea ce prilejuiește salvarea acestui concept de la marginalitatea „în care a fost condamnată de tribunalul rațiunii” (19). Atitudinea estetică intră, astfel, „în definiția ontologică a omului însuși” – un scandal pentru tendințele filosofiei moderne, ar avertiza autorul. De aceea, câștigarea demnității categoriale a acestui concept este posibilă numai în creuzetul gândirii postmoderne, după cum explică Moraru, întrucât în acest orizont survine o nouă orientare metodologică a discursului filosofic, prin mizele hermeneuticii pre-judicative și a meontologiei. Prin aceasta, autorul recunoaște păstrarea cu fidelitate a înțelesului „hermeneuticii pre-judicative” din proiectul de hermeneutică prejudicativă și meontologie al profesorului Viorel Cernica, vizând „interpretarea originară a unor subiecte de experiență, aplicând o *epoche* radicală prin care este suspendată valabilitatea tuturor prejudecăților noastre de tipul judecăți valabile pentru oricine, oriunde și oricând”

(Cernica 2016, 15). De altfel, Moraru este unul dintre contributorii frecvenți ai revistei *Studii de hermeneutică prejudicativă și meontologie*, care reflectă o linie de cercetare aparte revendicată de o parte a membrilor *Centrului de cercetare a istoriei și circulației ideilor filosofice* din cadrul Facultății de Filosofie a Universității din București, grup din care autorul volumului de față face parte. Prin-un asemenea context, specializarea autorului în această direcție s-a realizat însă acomodând exigențele domeniului la sarcinile meontologiei, ca „disciplină filosofică definită ca discurs asupra nimicului și a fenomenelor conexe acestuia cum ar fi neființa, inconștientul, incognoscibilul, inefabilul etc.” (19). Aceasta este maniera prin care semnatarul volumului *Atitudinea estetică în filosofia artei* își propune să împlinească studiul hermeneuticii pre-judicative și afective, preferința metodologică pentru cercetarea meontologică a esteticii nefiind nici populară în domeniu, nici facilă.

Prin această alegere, Moraru securizează calitatea investigației sale filosofice într-o formă inovativă, chiar dacă riscurile demersului său sunt pe măsura lecturii seducătoare pe care o înaintează atitudinii estetice ca expresie a individului asumat ca „viețuitoare dis-pusă afectiv” (19). Trăirea estetică este urmărită ca efect al unei experiențe non-judicative, opera de artă postulând, în sens adornian, o realitate inexistentă. Or, această ipoteză determină autorul volumului de față să alături obiectul estetic unui context meontologic de gândire, ceea ce deschide seria riscurilor anterior speculate. „(...) Orice ipostaziere a nimicului se face într-un anumit context conceptual. Nimicul ipostaziat în domeniul ontologiei este neființa, în domeniul psihologiei – inconștientul, în domeniul lingvisticii – inefabilul, în domeniul epistemologiei – incognoscibilul, în domeniul esteticii – obiectul estetic” (21). Deja, postularea obiectului estetic ca formă a unui *a nu fi*, cu pretenția generalizării acestei asumții până la normativizare în estetică, impune o revizuire a tradiției cu care conceptul de „obiect estetic” s-a insinuat în acest domeniu. Ar fi fost binevenită, în acest context, continuarea delimitărilor începute de autor în paginile anterioare, care trasând granițele dintre estetică și filosofia artei prin criterii ontologice, ar fi putut evolua în direcția determinării unor frontiere între termeni precum „obiect estetic”/„obiect artistic”, cu atât mai mult cu cât postmodernitatea, în care Moraru găsește confortul metodologic de a studia prin instrumente meontologice atitudinea estetică, reclamă nevoia de a relua această distincție evaluând proprietățile obiectelor date experienței. Partizanii de-definirii sau dezestetizării artei semnalate de Rosenberg ar resimți nevoia, la lectura volumului scris de Cornel-Florin Moraru, fixării unor asemenea delimitări: simplul gest de a pleca meontologic „de la nimic” în constituirea obiectului experienței estetice multiplică anxietățile trezite de crizele disciplinare ale domeniului, de rivalitățile dintre estetică și artă, dintre calitățile estetice și cele artistice pe care un asemenea construct le poate primi.

Autorul alege însă un alt destin pentru determinarea meontologică a obiectului estetic: această lectură scoate la iveală faptul că „fiecare ipostaziere a nimicului are o anumită *genealogie* care-i oferă toposul de manifestare în domeniul conștiinței”, ipostaziere care este coerentizată prin recurs nu numai la principiile rațiunii, dar și ale afectivității. Prin aceasta, interpretarea meontologică în sens genealogic a ipostazierii nimicului în orizontul afectivității suportă dublarea ei, în sens normativ, de o „ipostaziere *arheologică*”. Autorul renunță la operaționalizarea nietzscheană și foucauldiană a genealogiei, respectiv arheologiei. Sensul preferat de Cornel-Florin Moraru pentru cei doi termeni părăsește preocuparea pentru practicile discursive „specificate în elementul arhivei” (Foucault 2006, 164), detașându-se de filonul textualității și al istoricității ei, în privința experienței estetice. Aici, experiența estetică este racordată nu la conceptele din spatele ei și la discursurile care o expun epocal, ci la orizontul de constituire al conștiinței umane. Autorul va testa aceste posibilități interpretative în cadrul „ansamblului orizontal” al conștiinței și experienței estetice ca dispunere afectivă a individului din filosofiiile lui Blaga și Merleau-Ponty, propunând o teză care susține și dimensiunea aplicativă a acestui demers: „gândirea lui Lucian Blaga și cea a lui Maurice Merleau-Ponty sunt, de fapt, tautologice la nivel meontologic și contradictorii la nivel discursiv”, cu mențiunea că sensul tautologic amintit aici nu este preluat din logica formală, ci din hermeneutica prejudicativă. „Tautologia se referă la experiențele non-judicative care stau la baza enunțurilor noastre teoretice și denotă acea situație în care, pornind de la aceleași experiențe non-judicative, se pot dezvolta teorii diferite sau chiar contradictorii la nivelul tematizării discursive” (19–20).

Unul dintre meritele acestei cercetări este acela de a dezvolta, pentru prima dată în filosofia românească, un studiu comparativ meontologic, sistematic, dedicat afinităților, similarităților și diferențelor dintre estetica blagiană și cea dezvoltată de Merleau-Ponty. O asemenea investigație se desfășoară în termenii traversării unor momente de criză disciplinară a filosofiei, prima fiind una de legitimare a domeniului, petrecută în timpul lui Platon. Cealaltă cumpănă apare între secolele XIX–XX, când conceptele și metodele de lucru ale filosofiei au necesitat o atentă revizuire și înnoire, dată fiind tensiunea dintre filosofia însăși și restul disciplinelor umaniste apărute în acest interval, dintre care antropologia părea să confrunte definirea naturii umane în termenii unui relativism cultural în spiritul noilor exigențe vehiculate de științele umaniste. Aceste două momente, explicate de-a lungul primului capitol al volumului ca „cele două gigantomahii pentru ființa (omului)”, poziționează resursele antropologiei filosofice, ca o „filosofie post-colonialistă” (20) la îndemâna autorului, vizând astfel deconstrucția raționalității filosofice pentru distingerea ipotezelor antropologice de cele filosofice avansate în configurarea dispozițiilor atitudinale ale individului asupra experienței estetice. Odată clarificate aceste considerente, Capitolul II al volumului dezvoltă premisele gândirii estetice bligiene, care în ciuda caracterului său „tradiționalist, anti-fenomenologic și metafizic”, va fi racordată la proiectul filosofic al lui Merleau-Ponty, enunțat ca fiind „avangardist, hermeneutic-fenomenologic și anti-metafizic” (49). Această alăturare, deși pare paradoxală, este posibilă prin prisma studiului comparativ meontologic menit să aducă cele două proiecte *ad radices*, în punctul de origine reprezentat de ceea ce înseamnă și se dezvoltă, în fiecare tradiție filosofică în parte, drept „estetică transcendentă”.

Printr-o sistematică evaluare a trilogiilor bligiene, autorul atrage atenția asupra faptului că atitudinea estetică este expresia mutației ontologice a individului ca ființă rațională care dezvoltă dispoziții afective, așadar că „însăși mutația ontologică ce caracterizează omul este una estetizantă” (77). Evaluarea precaută a mitosofiei bligiene (88) lasă loc recunoașterii Marelui Anonim ca „fenomen stilistic” (88), ambivalenței categoriale a obiectului experienței estetice înțeles ca fiind „natural” și „artistic” (104–105), dar și reconstrucției arhitecturii valorice a trăirii estetice prin explicarea constituirii valorilor estetice față de care gândim reacțiile atitudinale ale ființei (polare, vicariante, terțiare flotante, accesorii) (116–132).

În manieră similară, Capitolul IV pleacă de la fixarea temeiurilor pre-teoretice ale gândirii lui Merleau-Ponty, autorul distingând două perioade destinale ale acesteia, prin raportare la termenii-nucleu de „percepție” și „chiasm” și a evoluției lor în corpusul operelor filosofului francez. Atitudinea estetică este speculată ca marcă a conștiinței unui corp asupra unui anumit obiect, în câmpul fenomenal al experienței estetice, autorul explicând gândirea orizontală din paginile filosofiei lui Merleau-Ponty prin recurs la felul în care însăși această gândire apare în urma ancorării corporale a individului în lume (153), și a felului în care schema corporală și credința perceptivă impun fondul experiențelor noastre în lume. Plecând de la aceste elemente, atitudinea estetică apare ca fiind tributară unui „schematism afectiv” (167), în vreme ce experiența estetică este semnalată ca având rolul de „a face vizibil modul în care lumea ne atinge” (Merleau-Ponty 1991, 19). Maniera în care autorul alege să explice trăirea estetică prin recurs la proiectul unei hermeneutici afective care valorifică dubla intenționalitate îngăduie lărgirea mizelor și meritelor acestei lucrări: unul dintre rezultatele cercetării, la acest nivel, este acela de a convinge asupra faptului că atitudinea estetică este tocmai ceea ce exprimă „coincidența la nivel existențial și antepredicativ a corpului cu sufletul” (202).

În linii mari, reconstrucția particularităților filosofiei lui Lucian Blaga și Merleau-Ponty din perspectiva formelor de a configura experiența estetică și atitudinea estetică printr-o abordare *transcendentală* – fiecare autor în parte prelucrând înțelesuri foarte diferite ale termenului – obligă la o evaluare meontologică. Prin aceasta, Moraru constată că „în cazul lui Blaga constituirea transcendentă a experienței estetice se face prin matricea stilistică, în timp ce, la Merleau-Ponty, constituirea transcendentă se face prin structura dublu-intențională care definește existența corporală în lume” (236), or această distincție face posibilă configurarea a două modele operaționale de a reconstrui meontologic, adică plecând de la experiențe nonjudicative, atitudinea estetică și constituirea obiectului trăirii estetice, prin recurs la două orizonturi de conștiință – una pură, blagiană; cealaltă întrupată, după convingerile lui Merleau-Ponty. Genealogic, „cele două modele converg în termenii

fundamentelor ontologico-antropologice ale experienței estetice” (236), Moraru identificând în această grilă de lectură cinci concepte-cheie pentru modelul blagian, „ideea de fond anonim”, „cea de metafizică”, „cea de transpoziție conceptuală”, „cea de matrice stilistică” și „cea de metaforă”, respectiv cinci concepte-cheie pentru modelul avansat de Merleau-Ponty, anume „anonimitatea orizontului pre-personal de existență”, „metafizica”, „transpoziția senzorială”, „matricea ideatică a operei de artă” și „ideea de simbol” (236). Curioasă este chiar această corespondență numerică, emergentă metodei de lucru preferată de autor pentru acest studiu comparativ metodologic, importantă nu pentru reușita oglinirii perfecte a termenilor corespondenței, cât pentru perspectiva echilibrată pe care o impune asupra acestor două modele. Dar, ca în orice proiect cu pretenții ontologice, nu numărul categoriilor este cel care contează, ci determinarea lor. Aceste două modele se despart prin prisma „atitudinilor” pe care cei doi filosofi, Blaga și Merleau-Ponty, le-au avansat asupra experienței estetice și chiar asupra conceptului de „atitudine estetică” în ciuda plecării de la presupuziții comune – Moraru semnalează, în încheierea cercetării sale, că cei doi autori au împărtășit „același gând mut privitor la felul de a fi al atitudinii estetice” (254). *Archeologic* (semnalăm, aici, preferința autorului pentru redarea termenului în această manieră, păstrându-și iscusințele filologice în operaționalizarea filosofică a metodei), Moraru observă perspectiva comună a celor două modele asupra valorificării atitudinii estetice ca modalitate prin care ne deschidem obiectelor experienței, suspendarea lumii date, la Blaga, pentru a descoperi orizontul misterului fiind analogă suspendării credinței perceptive din filosofia lui Merleau-Ponty. Importantă în ceea ce privește situarea archeologică a acestui studiu comparativ este concluzia potrivit căreia ambele modele insistă, prin resurse și instrumente diferite, asupra faptului că atitudinea estetică este gândită și ca un teritoriu de recuperare a orizontului prepersonal, afectiv, al individului, un „orizont antepredicativ de existență, care este, într-un fel sau altul, inconștient și nedeterminat discursiv” (263).

Cititorii volumului *Atitudinea estetică în filosofia artei. Aplicații asupra esteticii lui Lucian Blaga și Merleau-Ponty*, semnat de Cornel-Florin Moraru, se vor convinge încă din primele pagini de turmurile preciziei argumentative, calității interdisciplinare și puterii speculative a cercetării de față, pe care autorul ne-o prezintă într-o formă identică celei în care s-a constituit teza sa de doctorat, dovadă a unui examen de maturitate a gândirii filosofice și reflexive. Avantajul acestei lucrări este că autorul s-a îngrijit, prin culisele interdisciplinare ale proiectului său, să își alătore cât mai mulți companioni în „călătoria sa filosofică”, așa cum îi place să o numească, în care a plecat cu „ceva să îi amintească de acasă” (10), și anume cu perspectiva meontologică de a privi filosofia. O vor întâlni, dacă vor avea curiozitatea, nu numai filosofi, ci și artiști, antropologi, filologi, psihologi și psihanalisti. Vor descoperi împreună o postmodernitate „prietenosă” esteticii și filosofiei artei, un interval istoric și un registru filosofic în care cele două discipline capătă autonomie și legitimitate. E adevărat însă că după ce eu însămi am isprăvit această călătorie, parcurgând volumul lui Cornel-Florin Moraru, pe care am încercat să vi-l expun în încercarea de a deschide cât mai puține pre-judecăți în parcurgerea lui de către viitorii cititori, și cât mai multe curiozități, am rămas cu sentimentul că dincolo de mizele punctuale ale demersului, aceasta se constituie ca o pledoarie ascunsă pentru o postmodernitate lipsită de „prejudiciile de imagine” pe care autorul știe că filosofia contemporană i le-a alăturat, pe fondul vulnerabilităților așa-numitei „gândirii slabe” pe care o întrușipează. Cumva, pentru Cornel-Florin Moraru, postmodernitatea este „acum”: prezentă, indispensabilă, inabolibilă, însă mai puțin „problematică”. Pentru autor, ea este responsabilă pentru emanciparea esteticii și a filosofiei artei, pentru stabilirea, cu acest prilej, a unui teritoriu fertil pentru investigarea ce-înțelurilor din spatele obiectelor experiențelor noastre, „un dat cultural în care trăim cu toții, indiferent că vrem sau nu. Ea nu este doar un curent trecător, ci o condiție istorică de care, cel puțin cei mai tineri dintre noi, nu ne putem vindeca, oricât am apela la *remediile homeopate* ale studierii altor epoci ale filosofiei” (9).

Suntem martorii unei perioade în care voci puternice ale filosofiei contemporane, precum Gilles Lipovetsky, se întrebă, continuând proiectul lui Vattimo și al lui Habermas, în ce măsură postmodernitatea nu și-a epuizat energia și de ce nu am crede, plecând, iată, chiar de la presupuzițiile antropologiei filosofice asupra cărora și Moraru stăruie în volumul său, că trăim mai degrabă într-o nouă epocă a filosofiei, înțeleasă ca hypermodernitate? Acel „post-” este, pentru Moraru, o marcă a unei prezențe din poziția căreia meditam asupra falimentării sau înnoirii celor mai ambițioase proiecte

ale modernității, dintre care legitimarea esteticii ca disciplină filosofică rămâne una dintre cei mai importanți pași din istoria culturii umaniste europene. O stăruire mai largă asupra înțeleșurilor postmodernității, așa cum apar ele definite și operate de către autorul volumului ar fi fost binevenită, mai ales pentru cei care, asemenea mie, consideră că postmodernitatea nu este un lucru de la sine înțeles, nu reprezintă neapărat o condiție istorică prezentă dar că, în egală măsură, a fost îndelung blamată pentru sarcini pretins eșuate, care aveau menirea de a încheia promisiunile neîmplinite ale modernității. Mai simplu spus, provocarea mea pentru Cornel-Florin Moraru ar fi aceea ca, plecând de la „agonisirile” sale meontologice, să răspundă acum, la capăt de drum, unei întrebări care poate fi reluată astfel, deși ar fi fost oportună încă de la deschiderea investigației sale filosofice: ce sugerează interpretările meontologice asupra esteticii și filosofiei artei în privința postmodernității filosofice? Autorul se descotorosește de semnificațiile foucauldiane ale genealogiei și archeologiei în dezvoltarea studiului său comparativ, ceea ce reprezintă o delimitare de bun augur pentru înțelegerea pretențiilor și mizelor sale. Cred însă că nu îl poate abandona pe Foucault definitiv, prin aceea că tocmai prin felul său de a ilustra dimensiunea „pozitivă” a postmodernității care prilejuiește progresul esteticii și al filosofiei artei, revendică miza foucauldiană din „Ce sunt luminile?”, anume aceea de a contracara tendințele culturale generale de a „vorbi despre modernitate ca despre o epocă sau, în tot cazul, despre un ansamblu de trăsături caracteristice unei epoci, (...) situată în interiorul unui calendar în care ar fi precedată de o premodernitate, mai mult sau mai puțin naivă și arhaică și urmată de o misterioasă și neliniștitoare postmodernitate” (Foucault 2004). Pare că modernitatea și postmodernitatea se rezumă mai curând la atitudini specifice în ordine culturală, în ordinea mentalităților și a exigențelor filosofice, și nu la epoci bine delimitate, secvențiale, despărțite sectorial de momente de ruptură sau criză, deși convențional operăm cu frontiere temporale pentru distingerea lor. Singura problemă este că așa cum rezultă din volumul *Atitudinea estetică în filosofia artei. Aplicații asupra esteticii lui Lucian Blaga și Merleau-Ponty*, postmodernitatea e o atitudine inabolibilă, pe care o manifestăm, *volens, nolens*, într-un orizont al gândirii conștient sau inconștient, fiecare dintre noi. Ce ar trebui schimbat în rândul discursurilor meontologice cu privire la estetică și filosofia artei dacă am asuma ca ceea ce trăim în prezent nu este post-modernitate, ci, în funcție de argumentele din spatele fiecărei etichete în parte, am declara prezentul ca fiind post-post-modernitate, hypermodernitate, trans-umanism etc.? O să păstrez curiozitatea față de o posibilă duminire în orizontul meu personal de așteptare, cu bucuria față de analiza filosofică prilejuită de lectura acestui volum, menit să întregescă particularitățile colecției de Filosofie Academică a Editurii Institutului European printr-o cercetare meontologică mult așteptată de cei familiarizați cu principiile și angajamentele acestei metodologii aparte.

Oana Șerban